

Sanja Vulić
Zagreb

OSNOVNE ZNAČAJKE SAMOGLASNIČKOGA SUSTAVA GOVORA OTOKA DRVENIKA KRAJ TROGIRA

UDK: 811.163.42'373.6(497.5 Drvenik)

Rukopis primljen za tisak 10.12.2001.

Čakavska rič, Split, 2001. br. 2

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Recenzenti: Joško Božanić i Josip Lisac

U radu su izdvojene one značajke drveničkoga samoglasničkoga sustava koje pokazuju tipične dijalekatne osobine toga govora. Te su značajke opisane na temelju vlastitoga terenskoga istraživanja u srpnju 1996. godine.

U okviru čakavskoga narječja govor otoka Drvenika pripada južnočakavskom dijalektu kojemu je glavna značajka ikavski refleks jata. Za razliku od većine ostalih otočkih južnočakavskih govora, drvenički govor ima srazmjerno jednostavan samoglasnički inventar koji se sastoji od fonema *a*, *e*, *i*, *o*, *u* i samoglasničkoga *r*, koji svi mogu biti dugi i kratki. Drvenički je vokalizam zanimao i dosadašnje istraživače drveničkoga govora. Tako dijalektolog M. Hraste, pišući o govoru otoka Drvenika, prije više od pedeset godina, primjećuje: "Vokal *a* je čist, kao u Donjem selu na Šolti, u svim mjestima na Čiovu, u Drveniku i na susjednoj obali."¹ Onomastičar

¹ Vidi: Mate Hraste: Osobine govora otoka Šolte, Čiova, Drvenika i susjedne obale, *Rad JAZU*, knj. 272., Zagreb 1948., str. 129.

P. Šimunović, nakon provedena terenskoga istraživanja, u govoru Drvenika također zapaža "čist vokalski sistem bez ijednog primjera diftongizacije i zatvaranja vokala. Ovakav čist vokalizam imaju na istočnim susjednim otocima ona čakavska mjesta koja su u blizini mlađih štokavskih naselja, ili su jače infiltrirana novim štokavskim doseljenicima."² Pri navođenju fonološki relevantnih činjenica takav je opis drveničkoga vokalizma dovoljan. Ovom bih prigodom ipak napomenula da se u Drveniku govor stanovnika Dônje bânđe i Gôrnje bânđe donekle razlikuje. Razlike nisu velike, ni fonološki relevantne, ali ipak ih je moguće uočiti. Stanovnici Dônje bânđe, osobito stariji, obično artikuliraju dugi naglašeni samoglasnik *o*, a ponekad i samoglasnik *a*, malo zatvorenije nego stanovnici Gôrnje bânđe. Zatvoreniji izgovor takvih vokala zamjetljiv je npr. u riječima *Bôg*, *bôl*, *bôs*, *dônja*, *gôl*, *gôrnja*, *nôs*, *ôvce*, *pôt*, *sôl*, *škôlj*, *tô*, *tôd*, *vôd*, *dân*, *grâd*, *nârod* itd.

Stanoviti otklon od uobičajenoga mišljenja valja zamijetiti i kad je riječ o slogotvornom *r*. Pišući o govorima otoka Šolte, Čiova, Drvenika i susjedne obale, M. Hraste primjećuje: "Glas *r* uvijek je kratak na cijelom ovom području"³. Ako je na Drveniku prije pedesetak godina tako i bilo, danas više nije, a rezultat promjena su akcenatske inačice, tj. heterofoni u kojima se u drveničkom govoru ostvaruje i kratki i dugi akcenat, npr. infinitivi *tr̄kat* i *třkat*, prezentski oblici *tr̄čen* i *třčen*, *tr̄ču* i *třču* ili imenice *četr̄tak* i *četvřtak*. Ima i primjera u kojima se u drveničkom govoru slogovno *r* pretežito ostvaruje s dugim naglasakom, bilo uzlaznim (npr. glagolski pridjev *umřla*, redni broj *četrvřti*) bilo silaznim (npr. u blagdanskome imenu *Mřtvi dân*). Na temelju nekih primjera iz drveničkoga govora, moguće je pretpostaviti nekadanju artikulaciju slogovnoga *r* sa svarabaktičkim vokalom. Tako npr. u toponimu *Ártič* inicijalni slog *ar-* koji se sastoji od samoglasnika *a* i neslogotvornoga *r* potječe od slijeda svarabaktičkoga vokala *a* i slogovnoga *r* jer taj toponim zapravo označuje mali rt ili rtić. Na taj način drvenički toponim *Ártič* potvrđuje već otprije dobro poznatu činjenicu da toponimi dobro čuvaju starije jezične značajke koje su se u općem leksiku postupno izgubile. Na nekadanji izgovor svarabaktičkoga vokala uz slogovno *r* u drveničkom govoru upućuje i apelativ

² Vidi: Petar Šimunović: Onomastička istraživanja Velog i Malog Drvenika, *Ljetopis JAZU*, knj. 71., Zagreb 1966., str. 352.

³ Hraste, isto, str. 131.

pršurata uz koji se usporedno rabi i fonološka inačica *peršurata* sa svarabaktičkim vokalom *e*. Premda je riječ o apelativu, ta se imenica srazmjerno rijetko rabi jer se radi o jelu koje se priprema samo uoči većih blagdana. Zbog toga nije začudna činjenica da jedna od inačica čuva starije jezično stanje, a takvih primjera u drveničkom govoru ima još. Da su različiti ostvaraji slogotvornoga *r* u južnočakavskim govorima stara pojava, pokazuje i jezikoslovac B. Jurišić u opisu govora otoka Vrgade u kojemu se istodobno rabi slogovno *r* sa ili bez svarabaktičkoga vokala *e*, i to u istim riječima, dok je u prošlosti bilo i više mogućnosti⁴.

Općenito uzevši, u tom se govoru samoglasnički inventar (uz već navedene iznimke) može smatrati podudarnim inventaru standardnoga hrvatskoga jezika. Ipak, unutar pojedinih riječi zamjetni su stanoviti otkloni u odnosu na distribuciju fonema u književnom jeziku. To se prije svega odnosi na samoglasnik *o* koji se pred nazalnim sonantom *n* zatvara i potpuno mijenja boju, pa se na taj način ostvaruje samoglasnik *u*. Ta se promjena događa ako je slog *on* završni slog u riječi, ili ako iza njega slijedi suglasnik, npr. u zamjenici *on* > *ûn*, u priložima *iston* > *îstun*, *onda* > *ûnda*, *onderak* < *ûnderak*, *zbogon* > *zbògun*⁵, u specifičnom glagolu trogirskoga kraja *ònūndit*, odnosno *zaònūndit* u kojemu se u drveničkom govoru ostvaruje samoglasnik *u* (*ònūndit* < *ònōndit*, *zaònūndit* < *zaònōndit*), dok se u trogirskom govoru, u kojemu se ne ostvaruje spomenuta promjena, rabi glagol *ònōndit*, odnosno *zaònōndit*⁶. U pojedinim primjerima u drveničkom govoru, pod utjecajem standardnoga jezika, u novije su se vrijeme počele rabiti i inačice sa samoglasnikom *o*, pa tako npr. danas u tom govoru supostoji tipično drvenički ostvaraj *ûnda* / *ûndā* i novija fonološka inačica *ònda*. Inače je promjena *on* > *un* u drveničkom govoru dosljedna pa obuhvaća i padežne nastavke. Zato se u Isg. ostvaruju imenički oblici *kàjičun* < *kajičon*, *kùpusun* < *kupuson*, *pòpun* < *popon*, *nogūn* < *nogon*, *rukūn* < *rukon*, *màštilun* < *maštilon*, zamjenički oblici kao npr. *š njūn* < *š njon*

⁴ Vidi: Blaž Jurišić: *Rječnik govora otoka Vrgade*, knj. 1., JAZU, Zagreb 1966., str. 26.

⁵ Prilog *zbogom*, koji je nastao iz sveze *s bogom*, obično petrificira instrumentalni oblik imenice *Bog* u pojedinom govoru. Tako npr., kao što u drveničkom govoru točno ukazuje na nastavak *-un*, u govorima karaševskih Hrvata u Rumunjskoj ukazuje na specifični nastavak *-am* u tom tipu riječi, pa glasi *zbogam*.

⁶ Vidi: Duško Geić i Mirko Slade Šilović: *Rječnik trogirskog čakavskog govora*, Muzej grada Trogira, Trogir 1994., str. 178. i 297.

itd. M. Hraste je nastavak *-un* u instrumentalu jednine ženskoga roda tumačio kao morfološku pojavu, tj. kao kontinuantu staroga nastavka *-o* s razvojem *-o > -u* ili *-u(n)*, za razliku od nastavaka *-ōv* i *-ōm* u tom obliku, koji su kontinuanta staroga nastavka *-ojō*. Budući da je, ističe M. Hraste, razvoj *-ojō > -ōv* ili *-ōm* u Isg. karakterističan za štokavsko narječje i južnočakavski ikavski dijalekt, a razvoj *-o > -u(n)* za govore koji se danas svrstavaju u srednjočakavski, sjevernočakavski i bužetski čakavski dijalekt te za kajkavsko narječje, južnočakavski govori Čiova, Drvenika, Marine, Vinišća, Zlarina te Dugoga otoka po njegovu mišljenju odstupaju od toga pravila. Zato smatra da su u davnoj prošlosti bili znatno bliži sjevernijim čakavskim govorima⁷. Međutim, zbog dosljedne promjene skupa *-on > -un* u drveničkom govoru u svim pozicijama, a ne samo u Isg. ženskoga roda, tu promjenu ipak valja smatrati samo fonološkom značajkom u svim riječima i oblicima, uključujući i instrumentalne nastavke jednine. Stoga je drveničko *-un* u Isg. ženskoga roda drukčijega ishodišta od nastavka *-un* u sjeverozapadnim čakavskim govorima. Drugim riječima, drvenički je nastavak u Isg. ženskoga roda u skladu sa štokavskim i inim južnočakavskim govorima jer ga karakterizira razvoj *-ojō > -om > -on > -un*. Pritom je promjena *-om > -on* uobičajeni adriatizam, a promjena *-on > -un* posljedica je zatvaranja vokala pred nazalom do potpune promjene boje vokala u zatvorenom pravcu. Za razliku od te sustavne promjene u drveničkom govoru, brojni sjeverozapadni čakavski govori s instrumentalnim nastavkom *-u(n)* u ženskom rodu jednine, nemaju taj nastavak i u ostalim rodovima, a usto ih ne karakterizira ni opća promjena *-on > -un* na kraju riječi i ispred suglasnika. Tako se npr. u autohtonim starijačkim krčkim govorima arhaično-konzervativnoga modela u Isg. imenica muškoga roda ostvaruju nastavci *-on / -om*, ali ne i *-un / -um*⁸. Nastavci *-u(n) / -u(m)* ostvaruju se samo u ženskom rodu⁹. Isto tako, lična zamjenica za muški rod jednine glasi *on*, a ne *un*¹⁰. Takva je raspodjela logična jer se u Isg. nije dogodila promjena *-on > -un* nego *-u > -un*. Zato nastavak *-om > -on* u Isg. muškoga roda ostaje u tim govorima nepromijenjen. Stoga je u krčkim primjerima doista riječ o morfološkoj značajki,

⁷ Hraste, isto, str. 126-127.

⁸ Vidi: Iva Lukežić i Marija Turk: *Govori otoka Krka*, Libellus, Crikvenica 1998., str. 151.

⁹ Isto, str. 156.

¹⁰ Isto, str. 169.

a u drveničkom govoru nije. Valja naglasiti da je već B. Jurišić razmatrao promjenu *-on* > *-un* u Isg. ženskoga roda kao fonološku značajku, pa zajedno razmatra prilog *dûnle*, genitivni oblik *kûnca* (prema Nsg. *konac*) i instrumentalne oblike *bratun*, *s carun*, *s kraljûn*, *mûžun* itd. iz govora Božave na Dugom otoku, zatim zamjenicu *ûn*, prilog *ûnda*, nominativni oblik *grûn* i instrumentalne oblike *bròdun*, *mòrun* itd. iz Sali na Dugom otoku, te imeničko-pridjevsku instrumentalnu sintagmu *sîñûn vèlikûn* kao instrumentalni oblik ženskoga roda. Tu je i prilog *zbogun* iz govora otoka Zlarina¹¹. Kao što je poznato, prilog *zbogun*, koji se rabi i u drveničkom govoru, potječe od okamenjene sveze prijedloga i instrumentalnog oblika imenice *Bog*.

Refleks pouglasova *b* i *ž* u tzv. jakom položaju, u drveničkom je govoru redovito samoglasnik *a*, kao uglavnom u svih čakavaca, npr. *dan*, *san*. U tzv. slabom položaju taj je govor u pojedinim primjerima zadržao specifične čakavske značajke jake vokalnosti, ali ne redovito. Tako je npr. drveničkom govoru svojstven tipično čakavski genitivni oblik imenice *pàs* koji u tom govoru glasi *pàsa*. Međutim, najvjerojatnije pod utjecajem standardnoga jezika, prvi se vokal *a* počinje reducirati pa se istodobno počela rabiti i inačica *sâ* < *psa*. Ta je inačica zanimljiva zbog dvosmjernoga jezičnoga utjecaja jer je, kako je već rečeno, najprije pod nečakavskim utjecajem reduciran prvi vokal što je rezultiralo ostvarajem inicijalnoga suglasničkoga skupa *ps-* nesvojstvenog čakavskim govorima. Zato se u drveničkom govoru taj skup razrješuje tipično čakavskim dokidanjem početnoga suglasnika u takvoj skupini. Ipak, u većini primjera u drveničkom govoru, redukcija poluglasa u slabom položaju nije tek novija pojava. Tako se npr. rabi samo ostvaraj *mîln* (< *mblinb*) koji je inače uobičajen u štokavskom narječju, te izvedenica *mîlnica*. Isti je slučaj i s prilogom *đi* (< *kðde*). Sudbina prijedloga, odnosno prefiksa *vð* u ovom je govoru različita. Kao u štokavskom narječju, danas se redovito rabi prijedlog *u* (< *vð*), npr. *u crîkvu*, *u lûgu*, te još neke riječi, kao npr. imenica *ûnuk* (< *vðnukð*) i glagol *ûžgat* (< *vðžgati*). Promjena *vð* > *u* karakterizira i prilog *učer* (< *vðčera*). Odras promjene *vð* > *v* koja je karakterističnija za čakavsko narječje nalazimo u imenici *tõri* (< *vtori* < *vðtorð*) u značenju 'utorak', s dokidanjem inicijalnoga *v-* iz skupa *vt-* poslije gubitka poluglasa. Znatno su brojniji primjeri u drveničkom govoru s tipično čakavskom promjenom

¹¹ Jurišić, isto, str. 20-21.

v̄ > va, npr. u riječi v̄s u značenju 'sav', u priložima v̄zda i v̄v̄ik (< v̄vek̄). Pod nečakavskim utjecajem, usporedno s čakavskim glagolom v̄z̄est – v̄z̄men, počinju se rabiti i štokavizirane inačice tih oblika uz̄est, ūz̄men. Budući da je M. Hraste zabilježio samo oblike s refleksom va-, tj. v̄z̄ela, v̄z̄est itd.¹², može se zaključiti da je inačica uz̄est s pripadajućim joj oblicima novijega datuma. S druge strane tipično čakavska upitno-odnosna zamjenica ča, koja također odražava čakavsku tzv. jaku vokalnost (č̄ > ča) još uvijek je redovita u drveničkom govoru, ali od nje se ne izvode neodređene i odrične zamjeničke riječi, niti se tvore sraslice te zamjenice s prijedlozima na, po, u, za. Drvenička imenica j̄agla (< j̄gla) s refleksom j̄ - > ja- također pripada starijem čakavskom leksičkom fondu. Tu je i čakavski glagol j̄emat – j̄eman, prema praslavenskom j̄eti > j̄mati – j̄mamb¹³.

Čakavski refleks ɛ > a iza j, č, ž uobičajen je, iako ne bezizniman, samo iza fonema j, npr. j̄atrva, j̄azik nasuprot štokavskome jetrva, jezik. Istodobno se ostvaruje refleks č̄ > če, npr. poč̄et i ž̄ > že, npr. ž̄edan, ž̄ēja, kao u štokavaca. Budući da je takva raspodjela bila uobičajena još u vrijeme istraživanja M. Hraste koji bilježi istu pojavu ali s uglavnom drukčijim primjerima¹⁴, nije riječ o novijem utjecaju.

Refleks jata može se u drveničkom govoru smatrati dosljedno ikavskim jer su iznimke od toga pravila sasvim rijetke. Zato se u tom govoru čuju ikavski ostvaraji kao npr. b̄olit, naj̄idit, n̄koliko, n̄što, pr̄i, r̄ipa, srid̄na ili dr̄ivo (< dr̄evo). Uz stariji ikavizam dr̄ivo rabi se i inačica d̄rvo sa slogotvornim r te njezina izvedenica d̄rv̄en prema množinskom obliku d̄rva (za ogrjev) koji je uobičajen u čakavaca¹⁵. Tu je i toponim Drvenik te iz njega izvedeni etnici i ktetik. Usporedna fonološka inačica Dervenik i njene izvedenice potvrđuju već spomenutu pretpostavku o nekadanjem izgovoru svarabaktičkoga vokala uz slogovno r. Druga se inačica Drevenik sa svojim izvedenicama može smatrati rezultatom metateze er > re, tj. Dervenik > Drevenik, jer nije vjerojatno da je riječ o ekavskom refleksu jata. Inače, u drveničkom se govoru mogu susresti i hiperikavizmi u riječima sa pseudojatom. Takav je npr. glagol n̄imat kao spoj sveze ne imat

¹² Hraste, isto, str. 130.

¹³ Vidi: Petar Skok: *Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. 1., JAZU, Zagreb 1971., str. 716.

¹⁴ Hraste, isto, str. 130.

¹⁵ Skok, isto, str. 438.

nakon gubljenja vokala *e*¹⁶. Protivno tomu, ekavizmi su u drveničkom govoru posve iznimni, kao npr. općeprošireni ekavizam *zènica* te imenica *žèlezo* i prilog *òvde*. Toj skupini pripada i glagol *sèst* s oblicima *sèden*, *sèla san*, *sèja je* itd. Taj, u čakavskim ikavskim govorima ustaljeni ekavizam, nastao je analogijom prema praslavenskom prezentskom obliku *sędo*¹⁷. Ekavizme *zènica*, *sèst* - *sèla* zabilježio je već M. Hraste¹⁸, a nije suvišno spomenuti da je ekavizam *zènica* čest i u novoštokavskim ikavskim govorima.

Sekvencija *re*, umjesto u štokavskom uobičajenijega *ra*, ostvaruje se u glagolu *rěst* - *rėsten*, u riječima s korijenom *krad*, npr. *krèdimice* i sl. Glagol *rěst* te neke oblike s korijenom *krad*- također je zabilježio M. Hraste¹⁹. Sekvencija *re* na mjestu u štokavskom uobičajenijega *ro* čuva se u imenici *grěb*, ali ne i u riječi *gròblje*. Upravo takvu raspodjelu zatekao je i M. Hraste²⁰. Leksem *rébac* Drvenčani rijetko rabe jer je uobičajen sinonim *grajāš*. Osim u uobičajenim primjerima, slijed *ri* još se ostvaruje u tipično čakavskom leksemu *crīkva* (prema starocrkvenoslavenskome *crěky*, gen. *crěkōve*).

Drvenički govor karakteriziraju različite kontrakcije, kao npr. prilog *ûtro* koji je nastao sažimanjem prijedložnoga izraza *u jutro*. Uz oblik priloga *kako* u značenju 'kao', ostvaruje se i kontrahirani oblik *kâ*. Redovite su i kontrakcije u oblicima muškoga roda glagolskoga pridjeva radnoga kojima osnova završava na suglasnik ili na *a*. Drvenički govor u tim oblicima ne poznaje uobičajene čakavske realizacije sa završnim *l* jer su redoviti primjeri sa završnim dugim *a*, nakon refleksa završnoga *l* u *a* i kontrakcije vokala *aa* > *ā*, npr. *dògnā*, *dòšā*, *křcā*, *nāšā*, *òtrovā*, *přzā*, *prodāvā*, *rěkā*, *ùtekā*, *vāljā* itd. Ukoliko prvi od samoglasnika u vokalskom skupu nije *a* nego neki drugi samoglasnik, umjesto kontrakcijom, zijev je izbjegnut umetanjem intervokalnoga *j*, npr. *bīja*, *grābija*, *nòsija*, *poklòpija*, *ùčija*, *smīja*, *usādija*, *žèlija*, *měja* itd. Premda rijetko, ta promjena zahvaća i imenice, pa se na isti način od riječi *pandil* razvio oblik *pàndija* s genitivom *pàndila* u kojemu je sačuvano prvotno *l* jer se ne nalazi na kraju sloga, odnosno riječi. Na taj se način i u obližnjim Vinišćima na kopnu

¹⁶ Isto, str. 716.

¹⁷ Skok, isto, knj. 3., JAZU, Zagreb 1973., str. 251.

¹⁸ Hraste, isto, str. 131.

¹⁹ Isto, str. 130.

²⁰ Isto.

razvio oblik *žmùja* od *žmul* s genitivom *žmúla*. Ta je pojava novijega datuma jer je M. Hraste zabilježio promjenu dočetnoga *l* samo u glagolskim pridjevima, dok je u svim njegovim imeničkim primjerima taj fonem ostao nepromijenjen²¹. Zato nije začudno što je u drveničkom govoru i danas sačuvano dočetno *l* u imenici *žmūl*, kao i u imenicama *jāvāl*, *sakàtēl*, *škināl* i dr., u imenima, kao npr. *Mihòvīl* te u pridjevima, npr. *zdrīl*. Premda rijetko, moguća je u drveničkom govoru i promjena *l* > *o* sa sažimanjem *oo* > *ō*, npr. prilog *pol* > *pō*. Osim umetanjem intervokalnoga *j*, hijat se ponekad izbjegava umetanjem intervokalnoga *v*, kao npr. u riječi *lèvūt* < *leut*. Sažimanje *au* > *a* u primjeru *àgust* < *august* najvjerojatnije se dogodilo pod utjecajem talijanskoga naziva *agosto*.

Promjena *pamtit* > *pāmetit*, pa odatle *zapamtit* > *zàpametit*, s umetanjem samoglasnika u skup *mt*, nastala je analogijom prema imenici *pamet*. Promjena inicijalnoga samoglasnika *u* > *o* izvršena je u glagolu *òdat* (*se*) u značenju 'udati (*se*)'.

Navedeni primjeri pokazuju tipično dijalekatne značajke drveničkoga govora. Naravno, o samoglasničkom sustavu toga govora moglo bi se još puno toga reći, ali takva iscrpna analiza prelazi okvire ovoga rada.

LE PRINCIPALI CARATTERISTICHE DEL SISTEMA VOCALICO DELLA PARLATA DELL'ISOLA DI DRVENIK PRESSO TROGIR

Riassunto

Questo studio considera quelle caratteristiche del sistema vocalico di Drvenik, che presentano le caratteristiche dialettali tipiche di questa parlata. Tali caratteristiche sono descritte in base a una ricerca svolta personalmente dall'autrice nel luglio dell'anno 1996.

THE BASIC CHARACTERISTICS OF THE VOWEL SYSTEM IN THE SPEECH OF THE ISLAND DRVENIK NEAR TROGIR

Summary

The paper singles out those characteristics of the Drvenik vowel systems which show the typical dialectic properties of that speech. These characteristics are described by founding them on my own research-work in July 1996.

²¹ Isto, str. 131.